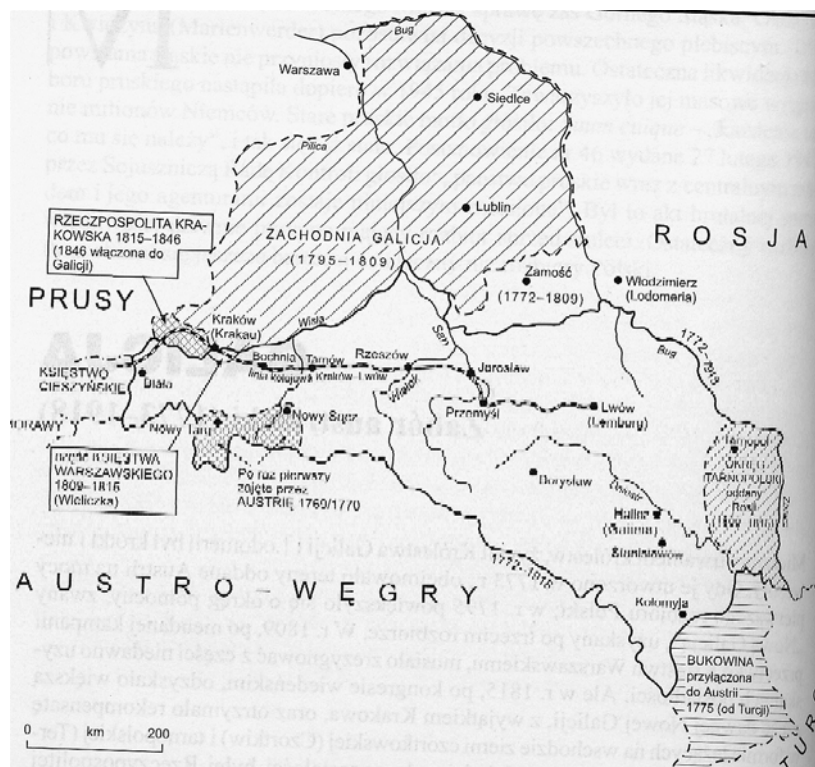

(7) "Czy Cesarz grywał w kręgle ?" Kręglarstwo w zaborze austriackim (1773 - 1918)

Po Kongresie Wiedeńskim w 1815 roku część ziem polskich pozostała pod zaborem austriackim, w tym cała Galicja i Śląsk Cieszyński. Na terenie tym wydzielono "wolne, niepodległe i ściśle neutralne miasto Karków". Korzystało ono ze stosunkowo dużej swobody politycznej, społecznej i gospodarczej do 1845 roku, kiedy to Austriacy zlikwidowali tzw. Rzeczpospolitą Krakowską. Był to okres gospodarczej prosperity miasta. W małym państewku szlachta, a zwłaszcza nieliczna arystokracja, odgrywały w jego życiu istotną rolę.

W zakresie kultury fizycznej pozostały dotychczasowe wzory, w których grę w kręgle uprawiano głównie w bractwach kurkowych oraz w karczmach i zajazdach. Z chwilą likwidacji przez zaborcę bractw, dopatrującego się w nich, nie bez podstaw, czynnika rozwijającego świadomość narodową i ośrodki przygotowujące do walki z zaborcą, dla kręglarstwa jedynym miejscem pozostały różnego rodzaju gospody. Jak dawniej, przyciągały one nie tylko klientów, ale nadal były miejscem nielegalnych spotkań Polaków marzących o niepodległości. Pod względem gospodarczym Galicja stała się regionem coraz biedniejszym i zacofanym, podczas gdy inne ziemie polskie wkraczały już w stadium kapitalizmu. Z ziem tych skarb państwa (austriacki) uzyskiwał duże dochody, nie przeznaczając żadnych środków na ich rozwój.

Po licznych wstrząsach politycznych i społecznych, w drugiej połowie XIX wieku Galicja uzyskała pewną autonomię, która umożliwiała realizację różnych inicjatyw społecznych, m.in. w dziedzinie kultury fizycznej. Dzięki temu powstały na tym terenie pierwsze kluby sportowe, przede wszystkim w Krakowie i Lwowie. Zapoczątkowały one proces kształtowania się różnych dyscyplin sportowych. W zacofanej ekonomicznie Galicji nowe zrzeszenia nie przybierały, jak gdzie indziej, wyraźnie mieszczańskiego charakteru. Poszukiwały one protektorów w kołach arystokracji, co w konsekwencji ograniczało ich zasięg społeczny i rozwój. Tym właśnie można wytłumaczyć fakt, że wśród licznych

inicjatyw w zakresie kultury fizycznej na tym terenie nie powstało do końca wieku XIX ani jedno stowarzyszenie kręglarskie.

Popularna obok "kiczki" i "szubienicy", od dawna i tu uprawiana gra w kręgle, znana była zwłaszcza w środowiskach wiejskich i bractwach kurkowych, znalazła też uznanie u działaczy "Sokoła". Sporo wydawnictw metodycznych tej organizacji zawierających opisy gry w kręgle uzyskało oficjalną aprobatę Rady Szkolnej i Krajowej wraz z zaleceniem wprowadzenia jej do szkół. Jedną z najcenniejszych pozycji był podręcznik "gry i zabawy ruchowe różnych narodów", opracowany przez wybitnego działacza "Sokoła" galicyjskiego Edmunda Cenara. W opisie różnych gier poczesne miejsce znalazły także kręgle.

Sporo uwagi poświęcił im również, pochodzący ze Lwowa, patron poznańskiej AWF Eugeniusz Piasecki, nie pomijając ich w swych pionierskich opracowaniach dotyczących historii gier w Polsce. Kręglarstwo znalazło się w programach działalności większości gniazd sokolich. We wstępie do statutu "Pierwszego Krakowskiego Klubu Kręglarzy" w 1935 roku napisano: "Gra w kręgle znana była od niepamiętnych lat, z zamiłowaniem uprawiano ją w domach, stowarzyszeniach sokolich lub zamożniejszych gospodarach".

Tradycje uprawiania gry w kręgle w bractwach kurkowych kontynuował w Galicji także utworzony w 1910 roku Związek Strzelecki. Duży udział w propagowaniu gier sportowych, zwłaszcza dla młodzieży, miał Henryk Jordan, inicjator budowy specjalnych parków, nazwanych później jego imieniem. Bogaty program zajęć w tych parkach przewidywał również grę w kręgle na budowanych plenerowych kręgielniach.

W 1905 roku w Stryju założony został trzeci w kolejności, po Krakowie i Lwowie, "park zabawowy im. dr Jordana", o wymiarach 300 x 200 m, w którym znajdowały się m.in.: strzelnica, korty tenisowe i kręgielnia. Inicjatywa dr Jordana wywarła wpływ na ponowne zainteresowanie się grami i zabawami na wolnym powietrzu, wśród nich także grą w kręgle.

Dużą rolę w propagowaniu kręgli w Galicji, chociaż z typowo merkantylnych pobudek, odgrywali nadal restauratorzy. We Lwowie i okolicach grano w kręgle zarówno w gniazdach sokolich jak i w prywatnych restauracjach. Około 1910 roku w Kołaczycach k./Jasła wielce zasłużony mieszczanin Stanisław Ołtowski, właściciel zajazdu "Wygoda", zbudował kręgielnię, cieszącą się dużym powodzeniem. Korzystali z niej rzemieślnicy różnych specjalności, zwłaszcza szewcy, garncarze i tkacze. Kręgielnia była miejscem, w którym gromadzili się Polacy, organizując się do walki o wyzwolenie kraju. Wszyscy członkowie nieoficjalnego koła kręglarskiego należeli bowiem do miejscowej organizacji patriotycznej "Wszechpolaków", której celem była walka o odzyskanie niepodległości. Kręgielnia była więc nie tylko miejscem rekreacji, ale spełniała także funkcje polityczne i narodowe. Podobnie było w wielu innych miejscowościach zaboru austriackiego.

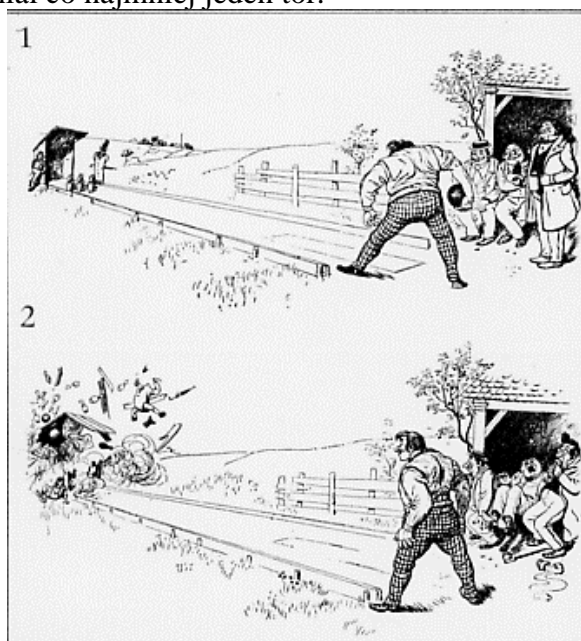
W Nisku istniały dwie kręgielnie i dwa zespoły kręglarskie, przy "Sokole" i przy zarządzie Kasyna Urzędniczego. Działalność obydwu zespołów została zawieszona z powodu zniszczenia kręgielni w czasie działań wojennych w październiku 1914 roku przez stacjonujące tam wojska austriackie.

Kręgielnie istniały również od dawna w Krakowie i jego okolicach niemal w każdym miasteczku m.in. w Brzesku-Okocimiu, Dobczycach i Myślenicach. Wiele z nich, podobnie jak w Nisku, zniszczonych zostało podczas wojny.

W podkrakowskich Czyżynach (dziś część Nowej Huty) kręgielnia istniała przy miejscowej restauracji już od około 1867 roku. Przyjeżdżali do niej nawet goście z wyższych sfer Krakowa. Zdarzyło się nawet, że gośćmi kręgielni była incognito para książęca Fryderyk Habsburg z małżonką Izabellą Key-Dumen, spowinowaceni z Cesarzem austriackim. Arcyksiążę pasjonował się tak grą, że zaaranżował nawet turniej o złoty pierścień. Gra ta więc nie była obca również dworowi cesarskiemu. Niestety kroniki milczą kto wygrał złoty pierścień.

W roku 1906 powstał w Rzeszowie, prawdopodobnie pierwszy lub jeden z pierwszych na terenie Galicji "Klub Kręglarski i Tenisowy", który posiadał swoją kręgielnię. poza tym istniały na tym terenie liczne kręgielnie prywatne, najczęściej przy żydowskich restauracjach.

Dużym powodzeniem cieszyło się kręglarstwo na ziemi cieszyńskiej, zwłaszcza wśród robotników fabrycznych i mieszczan. Uprawiano je m.in. w Bielsku-Białej, Cieszynie, Żywcu i innych pobliskich miastach. Napływ ludności wiejskiej do miast spowodował powstanie znacznej liczby restauracji, z których wiele wyposażono w kręgielnie dla uatrakcyjnienia w nich pobytu ich bywalcom. W Cieszynie, przy obecnej ulicy Hażlaskiej 45, od ponad 350 lat znajdowała się gospoda podmiejska, a przy niej kręgielnia, która przetrwała aż do 1952 roku. Gra w kręgle była znana i pasjonowała mieszkańców w pobliskich Boguszowicach, Błogocicach i innych miejscowościach. Przy każdej większej gospodzie wiejskiej i tu na Śląsku Cieszyńskim istniał co najmniej jeden tor.

Gra w kręgle przed 100 laty –ilustracja ze Słowenii

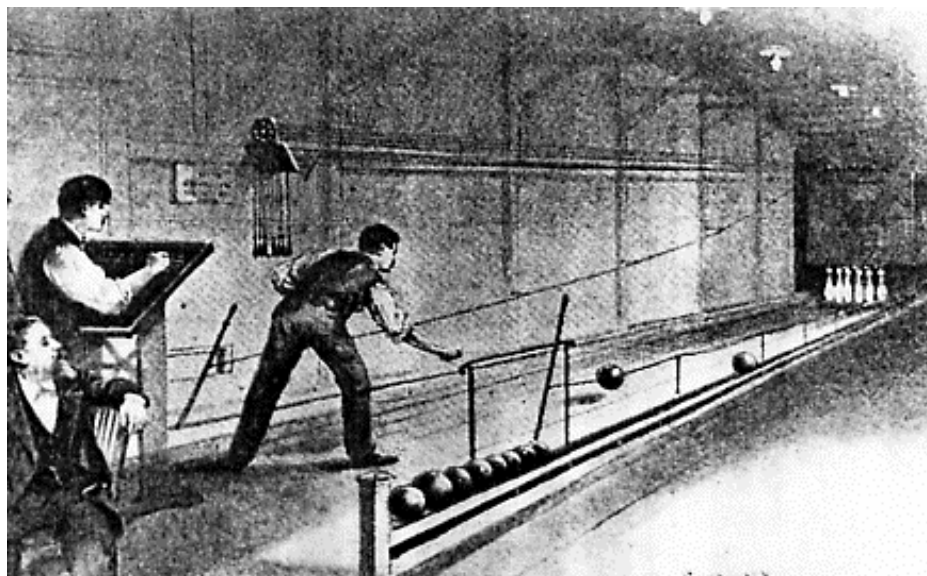
W zaborze austriackim, zapewne pod wpływem zaborców, nawierzchnie torów kręglarskich budowano nie z drewna, jak w pozostałych zaborach, lecz z tzw. "iłówki". Była to mieszanka z gliny z siczką, byczą krwią i odchodami kurzymi. Tak przygotowaną masę ubijano równo i pozostawiano aż do wyschnięcia. Ten sposób wykonywania nawierzchni torów w tym regionie spotyka się po dziś i osobiście widziałem taki nowy tor w pobliżu Cieszyna w Boguszowicach pod koniec lat osiemdziesiątych. Spotykało się też, choć rzadko, tory wykonane z desek, których powierzchnia na całej długości i szerokości była płaska.

W zaborze tym gra w kręgle zasadniczo spełniała tylko funkcje rekreacyjne, rozrywkowe i towarzyskie, nie przyjmując zdecydowanie charakteru sportowego. Przyczyny tego stanu rzeczy należy szukać w przysłowiowej biedzie ludności tego regionu i braku wzorców organizacyjnych.

Mój siódmy artykuł o historii gry w kręgle na terenach polskich kończy w zasadzie je "prehistoryczny" okres rozwoju. Warto więc nieco ten okres podsumować i wyjaśnić czytelnikowi skąd czerpałem na ten temat wiadomości.

Warto odnotować, że przez wieki, nie zmieniając swej zasady, gra w kręgle przeszła metamorfozę od praktycznego ćwiczenia celności rzutu, poprzez rozrywkę podnoszącą sprawność fizyczną, zabawę służącą potrzebie odpoczynku fizycznego i psychicznego, grę hazardową, źródło dochodów, do gry towarzyskiej i wreszcie dyscypliny sportowej. Z folklorystycznej, popularnej gry, wykształcono w tym okresie podstawy gry sportowej.

Wypracowano w miarę, już wówczas, jednolite zasady gry i uregulowano sposoby budowy obiektów i miejsc do tej gry - torów kręglarskich, a nawet próbowano już zautomatyzować podnoszenie kręgli i odrzut kul.

Pierwsza automatyczna kręgielnia w restauracji „Birkenwädchen” w Tempelhof k/Berlina –październik1902r.

Do końca XVIII wieku gra w kręgle wolna była od reguł późniejszego sportu, będąc grą spontaniczną, zjawiskiem socjokulturowym. Od tego momentu zaczęły kształtować się jej zorganizowane formy. Pomimo, że w Polsce również już w wiekach średnich zaczęły pojawiać się pewne reguły tej gry, okres rozbiorów spowodował, że ze zrozumiałych względów nieco później niż w innych krajach zorganizowało się tu życie klubowe i związki kręglarskie. Opóźnienie to nie było jednak znaczne, zwłaszcza w zakresie organizacji towarzystw kręglarskich, zważywszy na trudności jakie w tym względzie stwarzali zaborcy. Na przełomie XIX i XX wieku liczba tych samorzutnie powstających towarzystw, w większości działających nielegalnie, była już znaczna

Gra nadal pozostała też ulubioną rozrywką zarówno ubogich jak i możnych. Grali w nią rzemieślnicy i chłopci, ale również znani ludzie, politycy i artyści. Ignacy Paderewski, wielki patriota, pianista i kompozytor, w swoim ogrodzie w Rion Bosson w Szwajcarii, posiadał tor kręglarski, na którym chętnie grywał ze swoją służbą domową, ale i ze swoimi gośćmi, wśród których bywał wielki pianista Artur Rubinstein.

W okresie poprzedzającym wybuch I wojny światowej przybywało, zwłaszcza w Wielkopolsce, polskich towarzystw kręglarskich, ale z zasadniczych względów nie mogły one tworzyć żadnych struktur związkowych. Stało się to możliwe dopiero po odzyskaniu w roku 1918 niepodległości, o czym będę pisał w następnych artykułach.

Medal na 10-lecie Klubu Kręglowego Pleszew – 1894r.

Zanim do tego dojdziemy, a co obiecałem czytelnikom, kilka zdań, skąd do tych siedmiu artykułów czerpałem wiadomości. Zbieranie ich rozpocząłem już w 1971 roku i kontynuowałem aż do 1997, t.j. do roku w którym zakończyłem pracę nad moją dysertacją doktorską na ten temat, ale właściwie wszelkie informacje na temat historii gry w kręgle zbieram po dziś.

Z okresu z przed I wojny światowej nie przetrwało wiele dokumentów i wzmianek o tej grze głównie trzeba było szukać w literaturze, starych encyklopediach i słownikach języka polskiego. Bezcenne okazało się tu dzieło Mikołaja Reja "Żywot człowieka poczciwego" z 1560 roku, dzieło Łukasza Gołębiowskiego " Gry i zabawy różnych stanów w kraju całym i w niektórych prowincjach", opracowanie Jędrzeja Kitowicza "Opis obyczajów i zwyczajów za panowania Augusta III". Cenne opisy zawierają wydawnictwa encyklopedyczne, m.in. Zygmunta Glogera "Encyklopedia Staropolska", A. Brücknera "Encyklopedia Staropolska", Wojciecha Lipońskiego "Humanistyczna Encyklopedia sportu", słowniki języka polskiego m.in.: J.Karłowicza, Krynickiego, S. Linde i F. Sławskiego. Wiele cennych informacji uzyskałem z mozolnej kwerendzie w prasie codziennej i z prac magisterskich i doktorskich.

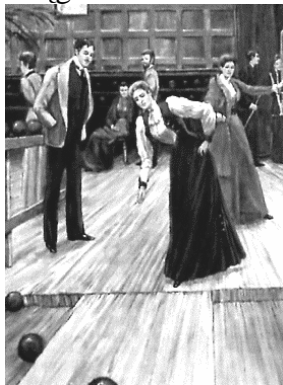
W swej pracy wykorzystałem szereg opracowań z zakresu historii i historii kultury fizycznej znanych i cenionych historyków, m.in.: A.Alberta, M.Boguckiej, H.Samsonowicza, J.Bystronia, K.Groniawskiego, J.Skowronka, M.Wojciechowskiego, J.Graja, Z.Grota, K.Hądzelka, T.A.Jakubiaka, A./Kwileckiego, G.Młodzikowskiego, E.Piaseckiego, L.Szymańskiego, B.Woltamna, R.Wroczyńskiego, T.Ziółkowskiej, S.Toczek-Werner i innych.

Źródła do opracowania były bardzo ograniczone, nierzadko były to krótkie notatki prasowe, fragmenty wierszy, artykułów, fotografie. Zwyczajnie moje zbieractwo z czasem przerodziło się, dzięki opiece naukowej prof. Dr.hab. Bernarda Woltmanna z AWF Poznań, O/Gorzów Wlkp., w systematyczną pracę naukową.

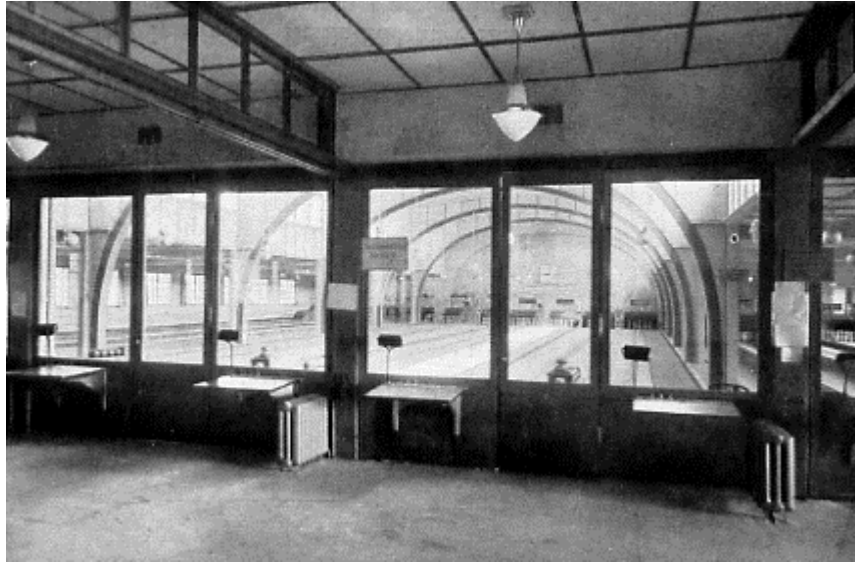
W ramach przeprowadzonych badań zwróciłem się z zapytaniami do 80 archiwów, 35 muzeów, 147 bibliotek naukowych, 23 placówek naukowych, 30 towarzystw regionalnych, 60 klubów sportowych i wielu osób związanych z kręglarstwem. W wielu przypadkach poszukiwania nie dały żadnych lub niewielkie rezultaty, ale w niektórych, odwiedzonych osobiście, natrafiłem na dokumenty i materiały ikonograficzne dotychczas zupełnie nieznanne.

Jak już wspominałem, źródła dla tych opracowań, będących modyfikacją mojej pracy doktorskiej, choć bardzo liczne - nie były jednak pełne. Niektóre fakty odtwarzałem z fragmentarycznych informacji. Luki źródłowe, myślę jednak, nie wpłynęły ujemnie na przedstawienie całościowego obrazu rozwoju kręglarstwa na ziemiach polskich do 1918 roku.

W następnych kilku artykułach omówię burzliwy rozwój zorganizowanego kręglarstwa polskiego w okresie międzywojennym (1918-1939), okresie bardzo ciekawym dla polskiego kręglarstwa. Cykl ten rozpocznie artykuł "Jak kształtowały się pierwsze polskie ośrodki kręglarskie" /CEGE/

Kobiety chętnie grały w kręgle w każdym zaborze

Na przełomie wieków XIX i XX zaczęto budować w Europie duże centra kręglarskie-
na zdjęciu widok na kręgielnię w Berlinie-Südende. W Polsce takich obiektów wówczas nie
budowano. Obiekt posiadał 10 torów parkietowych, 2 asfaltowe(klasyczne), 2 nożycowe i 2
bowlingowe – zdjęcia z ok.1900 roku.

